

РОЛЬ ЖІНКИ-БЕРЕГІНИ ЗА ЧАСІВ КОЗАЦЬКИХ ВІЙН (XVI – XVIII ст.)

За мирних часів слова «жінка» і «війна» звучать антагоністично. Але в буремні важкі періоди випробувань, часи звитяг і героїзму місце жінки в самому епіцентрі подій. В даній статі розглянемо роль жінки під час козацьких війн та повстань, які були незліченними в українській історії періоду Другої державності.

Козацькі літописи, історична література знайомлять нас переважно з чоловіками – ватажками національних рухів, гетьманами, кошовими або козаками-героями. Місце жінки доби Козацько-Гетьманської держави теж віддзеркалилось в джерелах і літературі. Є яскраві свідчення про жінок, які крім того, що роками чекали козаків з далеких походів, вели без них домашнє господарство, ростили й виховували дітей, ще й займали активну громадську і політичну позицію.

Історичне дослідження «Жінки при чигиринському дворі» польсько-українського письменника-історіографа Й. Й. Ролле висвітлює роль і значення жінки при резиденції українських гетьманів, її вплив на окремі сторони буття гетьманського двору¹. М. Драгоманов репрезентував ще один аспект ролі жіноцтва – біполярну палітру жіночих образів, які, на його думку, могли бути уособленням соціальних позицій українських жінок в українсько-турецькому історичному конфлікті². Відомий історик і етнограф Орест Левицький писав: «Незалежності української жінки-шляхтянки могла позаздрити дворянка будь-якої європейської держави. Бо вона була рівноправною з чоловіком, мала такі ж громадянські права, особисту незалежність, як і її чоловік»³.

Беручи шлюб і посідаючи почесне місце в родині, жінка хоч і приймала прізвище чоловіка, проте не втрачала титулу й не відкидала свого прізвища (по батькові). Український соціум цінував демократичність традицій, ідею вольності, незалежності, рівноправності, особливо в покозаченій Україні. Прикладом суспільного авторитету жінки може

---

¹Ролле Й. Жінки при чигиринському дворі. – К. : Україна 1994. – 130 с.

²Драгоманов М. Про українських козаків, татар та турків.-К., 1917. – С. 159 – 164.

³Левицький, О. Волинські оповідання з життя XVI і XVII вв. [Текст]. - К. : Товариство прихильників української літератури, науки і штуки, 1914. – С. 14.

служувати давній козацький звичай, за яким дівчина могла врятувати козака від смертної кари, якщо погоджувалася вийти за нього заміж⁴.

Часи козаччини породили чимало визначних жінок-войовниць, адже під козацько-селянських війн кінця XVI – середини XVII ст. частина жіноцтва брала участь у боях з поляками разом з чоловіками.

Не можна заперечити й вагому роль жінок-козачок, меценаток у поширенні освіти в Україні, особливо в козацьку добу. З прадавніх часів жінку в Україні величали Берегинею – основою щасливого буття.

Історія зафіксувала чимало фактів участі української жінки-козачки в громадсько-політичному житті. Поки можновладних чоловіків не було вдома, українські гетьманші іноді брали на себе всю повноту влади й підписували універсали. Збереглися адміністративні документи першої дружини Б. Хмельницького Ганни Золотаренко. Третя дружина гетьмана – Ганна Сомківнатеж керувала країною під час воєнних походів чоловіка, навіть видавала універсали⁵.

Задokumentовані підписи дружин гетьманів і козацької старшини. Дружина правобережного гетьмана Семена Палія гідно вела переговори з іноземними послами, які приїжджали в «Палієву державу»⁶. Славна Палійка, «мати-полковниця», як звали її козаки, не тільки управляла Правобережжям, коли чоловік був на засланні, а й не раз проводила війну то з московитами, то з їхніми союзниками поляками, оберігаючи Фастівщину від іноземних зазіхань. По церквах Фастівщини збереглися її портрети, де вона зображена зі своїми внуками. Одна з внучок згодом стала матір'ю відомого польського героя Тадеуша Костюшка⁷.

А коли Павло Полуботок, за викликом Петра I повинен був їхати до Петербурга, знаючи, що його там може чекати, він довірив дружині опікуватися всім добром Війська Запорозького і особливо дбати про недоторканність військового скарбу⁸. Цей скарб досі не знайдено!

---

⁴Яворницький Д. Історія запорозьких козаків : у 3 т. – К . : Наукова думка. - 1990. – Т . 1. – С. 192.

⁵Луговий О. Л. Визначне жіноцтво України: Історичні життєписи. – К .: Дніпро, 1994. – С. 135.

⁶Козуля О. Жінки в історії України. – К . : Український центр духовної культури, 1993. – С.126.

⁷Берека В.Козацько-лицарське виховання в навчальних закладах. – Хмельницький : Заколотний М. І., 2015. – С. 79.

⁸Апанович О. М. Розповіді про запорозьких козаків / Апанович О. М. – К . : Дніпро, 1991. – С. 234 – 241.

За часів козацького державотворення жінки мали не аби який вплив на політику, але лише опосередковано через своїх знаних чоловіків. Найбільш яскравий приклад козацької доби як з достатньо скромної і не амбітної людини мало не вийшов гетьман України. Мова йде про Василя Кочубея. В 1687-1699 рр. він був генеральним писарем, а з 1700 - генеральним суддею.

Коли на карту ставало питання життя або смерті, поряд з чоловіками була українська жінка-козачка. Відомо, що сестра полковника Івана Донця брала безпосередню участь у бойових діях проти польських військ на Волині 1649 р. як кіннотниця. Під час однієї з ворожих атак вона загинула.

Ганна Борзобагата-Красенська, що управляла скарбницею Луцької єпархії, під час нападу на її маєток відбила атаки загону шляхти і з мечем у руках розігнала військо польського короля Стефана Баторія. А Софія Ружинська, волинська княгиня, на чолі військового загону, що нараховував 6 тис. чол. піхоти та кінноти, приступом здобула замок князів Корецьких у місті Черемоші⁹.

В листопаді 1654 р. під час оборони міста-фортеці Буші дружина Михайла Завісного, коменданта замку, що поліг у бою, Олена «підпалила порохівню й висадила в повітря себе, своїх дітей, кількох оборонців, а разом і всіх поляків, котрі нараховували 4 тис. чол.»¹⁰.

Часто на полі бою козакам-воякам допомагали жінки-чаклунки, жінки-характерниці. Вони, за переказами, володіли надзвичайною силою «спасом». Сидячи на дахах обложених міст, чарами та закляттями відводили кулі та ядра від оборонців. Віра в ту магічну силу надихала козаків. Ці беззбройні жінки були справжніми героїнями. Окрім смертельної небезпеки, бо стояли під градом куль і ядер, кожна з них ішла назустріч видимій смерті¹¹.

Протягом століть по селах і містах, на велелюдних ярмарках сліпі кобзарі та лірники виконували думу про Марусю Богуславку. Дума віддзеркалює цілу епоху в житті українського народу!

Дослідники вважають, що тільки записано українських пісень понад 300 тис. Серед творців цих пісень – легендарна народна поетеса Маруся Чурай. «Віють вітри, віють буйні», «Шумить, гуде дібровонька», «За світ встали козаченьки», «В огороді хмелинонька грядки устеляє», «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці» – далеко не повний перелік її пісень.

---

⁹Апанович О. М. Роль жінки в козацькому вихованні / О. М. Апанович // Неопалима купина. Нардодознавство, історія. – К. : Генеза, 1993. – С.38.

¹⁰Луговий О. Л. Визначне жіноцтво України: Історичні життєписи / Луговий О. Л. – К. : Дніпро, 1994. – С. 87 – 89.

¹¹Козуля О. Жінки в історії України / Козуля О. – К. : Український центр духовної культури, 1993. – С. 67 – 68.

В розбудові храмів, монастирів, шкіл, шпиталів величезну роль відігравали представники найосвіченіших верств українства, зокрема жінки - шляхтянки. Олена Горностаєва з родини князів Чорторийських – фундаторка Пересопницького монастиря. Раїна Могилянка, сестра митрополита Петра Могили, заснувала в Україні багато монастирів, зокрема Густинський, Ладанський, Лубенський-Мгарський, Скит Манявський у Галичині¹².

Багато сил до розбудови монастирів докладала й мати Івана Мазепи – Марія Магдалена. Ставши ігуменею Флорівського Вознесенського, настоятелькою Глухівського монастиря, вона сприяла розвитку не тільки освіти, а й мистецтва, бо саме ці монастирі були визначними осередками гаптування. Вироби тих часів і нині зберігаються в музеях України.

Таким чином, роль жінки під час чисельних козацьких війн була непересічною. Вона була лікаркою-цілителькою, дбайливою матір'ю і дружиною, створювали пісні та думи, опікувалась освітою, наукою і Церквою, керувала двором і державою, а в моменти найсильніших випробувань були прецеденти участі в бойових діях, і за необхідності жертвувала своїм життям!

---

¹²Січинський В. Чужинці про Україну / Січинський В. – К. : Довіра, 1992. – С. 24 – 27.